

בס"ד, דבר הלכה (152) פ"ר לך תשפ"א

מאת מורנו הגאון רבי נחום אייזנשטיין שליט"א מרא דאתרא מעלות דפנה י"ם

להערות והצטרפות: פקס: 0722777207, או ל: dvarhalacha613@gmail.com

=====

שאלה: מדוע מצינו כמה חילוקי דינים בין "מוריד הגשם" ל"ותן טל ומטר", כגון: [א] אם סגי בדיעבד בהזכרת "טל". [ב] אם ניתן להשלים בדיעבד ב"שומע תפילה". [ג] נוסח ההזכרה "גשם" או "מטר". [ד] מדוע ב"מוריד הגשם" לא מזכירים גם "טל" ואילו בברך עלינו מזכירים גם "טל". [ה] אם כולם מתחילים לבקש בזמן אחיד או שיש חילוקים בין המדינות.

תשובה: ישנו חילוק מהותי בין הזכרת "מוריד הגשם" לבקשת "ותן טל ומטר" – שזה בא בתורת הזכרה על גבורות הקב"ה וזה בא בתורת בקשה על הגשמים. ובזה תלוי כל החילוקים הנ"ל וכפי שביארנו באר היטב ב'הרחב דבר'.

בני חוץ לארץ מתחילים לבקש "טל ומטר" רק בס' לתקופה (שזה עוד כחודש וחצי). ואם נמצא בא"י ודעתו להישאר בא"י עד ר"ח אדר (ע"ד מרן הגריש"א זצ"ל) יש לו להזכיר "טל ומטר" כבני א"י (מז' בחשוון), ובכל אופן בדיעבד גם בן חו"ל שהזכיר "טל ומטר" לפני ס' בתקופה לא יחזור.

----- ה ר ח ב ד ב ר -----

הקדמה

[א] בארץ ישראל התחלנו לשאול "טל ומטר" החל מז' בחודש חשוון ואילו בחו"ל מתחילים רק בס' לתקופה (שזה בעוד כחודש וחצי) – ונבאר בהמשך מה הדין של בן חו"ל שהזכיר "טל ומטר" החל מז' בחשוון.

כידוע ההלכה היא שבקשת "טל ומטר" מעכבת, דהיינו שמי שלא ביקש צריך לחזור ולהתפלל – אלא שיש אפשרות להשלים זאת בברכת "שומע תפילה" כמבואר בשו"ע (ק"ז, ד-ה) וכפי שהרחבנו בעבר (גליונות 16-59), ומי שחוזר לברכת "ברך עלינו" י"ל שזה בכלל ברכה שאינה צריכה.

חילוקי דינים בין "מוריד הגשם" ל"ותן טל ומטר"

[ב] ונעמיד כאן כמה חילוקי הדינים בין "מוריד הגשם" ל"טל ומטר" ועלינו להבין את טעם החילוקים:

(1) בהזכרת "מוריד הגשם" יוצא בדיעבד אם מזכיר "מוריד הטל", ואילו בבקשת טל ומטר אינו יוצא בהזכרת טל ומעכב להזכיר מטר (עי' שו"ע ק"ז, ד).

(2) מדוע רק בטל ומטר יש יכולת להשלים בשומע תפילה.

(3) מדוע ב"מוריד הגשם" מתחילים כל העולם להזכירו בשמיני עצרת, ואילו בטל ומטר יש חילוקים בין המדינות.

(4) מדוע בטל ומטר מזכירים גם בחורף "טל" (הגם שזה לא מעכב כמבואר בשו"ע ק"ז, ד), ואילו במוריד הגשם רובם נוהגים להשמיט מלהזכיר "טל".

5) מדוע במוריד הגשם מזכירים "גשם" ואילו בברך עלינו מזכירים לשון "מטר".

חילוק מהותי בין ההזכרה ב"מחיה מתים" לבקשה ב"ברך עלינו"

ג] ולצורך ביאור הדברים יש להציע בזה מה שכותב הטור (קיד, ו): "טעה ולא הזכיר גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו, טעה ולא שאל בברכת השנים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה, מכלל דבהזכרה אין לו תקנה לאומרה בשומע תפלה – וטעמא משום דשאלה שהיא בקשה שייכא בשומע תפלה אבל הזכרה שהיא שבח אין ענינה בשומע תפלה, לכן אם שכח ולא הזכיר עד שסיים הברכה חוזר לראש וכ"כ רב אלפס וא"א ז"ל" (וע"ע בתוס' בברכות כט, ב ד"ה הא).

ומוסיף הבית יוסף: "וטעמא משום דהזכרה שאינה אלא שבח לא שייכא בשומע תפילה שהיא תחנונים ובקשת צרכים".

וכ"ה ברבינו יונה (ברכות יט, ב בדה"ר): "מפני שברכה זו אינה אלא שבח שאנו משבחים לבורא שהוא מחיה מתים ומוריד הגשם ואינו יכול לומר שבח בשומע תפלה שהיא תחנונים, אבל כשטעה ולא הזכיר שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו דכיון שהשאלה היא תחנונים שאנו מבקשים מהבורא שיתן גשמים לברכה על פני האדמה יכול לאומרה בשומע תפלה שהיא ג"כ תחנונים".

הנה מבואר לן מדברי הראשונים שחלוק במהותו "מוריד הגשם" ל"תן טל ומטר" – שזה הזכרת שבח וזה בקשה. ומהאי טעמא כאמור יש חילוק ביניהם לגב השלמה בשומע תפילה.

ועפ"ז נמשיך להציע בזה מש"כ הבית יוסף (שם ס"ה) לבאר מדוע במוריד הגשם סגי בדיעבד בהזכרת טל, ואלו דבריו: "ותמיהא לי, כיון דתנא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר, היאך הזכרת הטל עולה במקום מה שחייב להזכיר גשם. וצריך לומר, שכיון שבגבורות אין אנו שואלים אלא מזכירים לשבח להקב"ה, נהי דלכתחילה צריך לשבחו שהוא מוריד הגשם שהוא דבר הנעצר וצריך להתפלל עליו, מכל מקום בדיעבד אם שבחו בטל אע"פ שמתוך שאינו נעצר אין צריך להתפלל עליו מאחר ששיבח מיהא בדבר שהוא צורך העולם אין מחזירין אותו, אבל כשלא שיבח לא בטל ולא במטר מחזירין אותו. והא דאמרין דאם הזכיר טל ולא הזכיר מטר אין מחזירין אותו היינו דוקא בהזכרת גבורות אבל בשאלה בברכת השנים מחזירין אותו".

ומבואר היטב שדוקא מוריד הגשם שזה שבח סגי בשבח של טל, אבל בבקשה מעכב לבקש דוקא על הגשם.

וכפי שכותב הבית יוסף (ק"ז, ד): "וכן אם לא שאל מטר בימות הגשמים מחזירין אותו אפילו ששאל טל אע"פ שבהזכרה אינו כן כדפרישית לעיל כו'. וכתב הר"ן (א, ב ד"ה היה עומד) בשם הרמב"ן דהבו דלא לוסף עלה, דבהזכרה הוא דאיתמר ואין דנין כן בשאלה, לפי שיש שבח והודאה במה שאינו נעצר כמו שיש במה שהוא נעצר לפיכך הזכרה של ריצוי וגבורת גשמים עומדת במקומה, אבל היאך יתכן לומר בשאלה שתהא שאלת מה שאינו צריך לשאול עולה לו במקום מה שצריך לשאול הא ודאי ליתא".

ועתה נמשיך לבאר מדוע במוריד הגשם לא מזכירים גם "טל" לעומת ברך עלינו שמזכירים גם "טל".

וזה עפ"ד הט"ז (ק"ז, ד) שכותב: "לעיל לענין הזכרה בסי' ק"ד סגי בהזכרת טל נ"ל הטעם, דבהזכרה עיקר טעם שתקנוהו שם משום שהגשמים חיים לעולם כמ"ש שם וטל ג"כ חיים לעולם שע"י מתברכת התבואה וזה נודע

בהרבה מקומות שקראו לטל תחיה ע"כ סגי בהזכרה זו, משא"כ כאן שאנו מבקשים כל דבר המביא לידי ברכה הן טל הן גשם".

ועפ"ז יש לומר, שלגבי הזכרה בגבורות גשמים סגי בהזכרת גשם [ובדיעבד טל], אבל בברך עלינו שבאים לבקש אז מבקשים על הכל הן על הגשם והן על הטל – מאחר שהטל קיים כל השנה ודו"ק.

ונמשיך גם לבאר ע"פ היסוד האמור מדוע כאן הנוסח "גשם" וכאן הנוסח "מטר".

וראיתי מביאים בשם החשק שלמה (תענית ב, א) וישועות יעקב (סי' קיד) כי מטר הכונה בעיקר על הגשם היורד לברכה, משא"כ גשם הוא שם כללי לכל מיני הגשמים. ולכן בברכת גבורות גשמים מזכירים את גבורות הקב"ה ולכן הנוסח הוא "גשם", ומשא"כ בבקשה מבקשים גשמי ברכה ולכן הנוסח הוא "מטר".

וע"פ האמור יש גם לבאר היטב מדוע חלוק הזכרת "מוריד הגשם" שכולם מבקשים בזמן אחד לבקשת "ותן טל ומטר" שזה חלוק בין המדינות, וכפי שכבר כותב הערוך השולחן (קיד, ג): "הזכרה לא דמי לשאלה, דשאלה כל מדינה ומדינה שואלת לפי עת הגשמים שלה כמו שיתבאר בסימן קי"ז אבל הזכרה כל העולם מזכירים ביום אחד, דבשלמא שאלה שמבקשין מהקב"ה ותן טל ומטר ממילא דכל אחד מבקש בזמן שצריך לה, אבל הזכרה הוא רק שמזכירין גבורותיו של הקב"ה כולם מזכירים בהזמן שניכר גבורותיו של הקב"ה והיינו בעת שהגיע זמן גשמים בא"י ואז כולנו מזכירים, וזהו ביום אחרון של חג הסוכות והוא שמיני עצרת מפני שאז זמן גשמים בא"י ואף ע"ג דהשאלה גם בא"י מתחיל בג' מרחשון כמ"ש שם זהו מפני כדי שיגיעו העולי רגלים למקומם".

הזכרת "טל ומטר" אחרי שמיני עצרת

ד] ולכן יש לדון בבן חו"ל שהזכיר "תן טל ומטר" בתקופה זו (דהיינו אחרי ז' חשון לפני ס' בתקופה).

ראה במשנ"ב (ק"ז, יג) שכותב: "דאם שאל מטר אחר החג אף קודם ס' יום דתקופה במדינות הצריכות למטר בתחלת החורף צריך לחזור ולהתפלל רק בתורת נדבה". ובביה"ל (שם ס"ב ד"ה הצריכים) כותב: "וה"ה בכל זה אם טעה ושאל מטר מז' מרחשון ולהלן במדינות שבח"ל הצריכין מטר בתחלת החורף יחזור ויתפלל ויתנה כנ"ל. והכל מהך טעמא כי בברכ"י ובש"ת פסק דבדיעבד אין צריך לחזור ולהתפלל כהרדב"ז ומבואר שם בהרדב"ז טעמו דכיון שבמקום ההוא הוא זמן גשם אף על פי שאין עתה צורך לגשמים אין לחזור התפלה בשביל זה כיון שעכ"פ אינו סימן קללה והוא כסברת המג"א הנ"ל, ומדה"ח וח"א ועוד איזה אחרונים משמע דלא תפסו זה הסברא לדינא אם לא שיש עצירת גשמים בהדיא ע"כ נראה שיעשה כדברינו כנ"ל".

ולמעשה דעת מרן הגריש"א זצ"ל שאין צריך לחזור, וכ"ש בן חו"ל שנמצא בא"י ודעתו לחזור שלא יחזור – מאחר שבלא"ה יש פוסקים דס"ל שכל אחד מזכיר לפי המקום שנמצא בו (עי' משנ"ב שם סק"ה).

וידוע שדעת מרן הגריש"א זצ"ל שמי שמתכנן להישאר עד ר"ח אדר ששואל כמו בני א"י החל מז' חשון.